

В.В. Крапівіна, А.В. Буйських, Д.М. Хмелевський

ДОСЛІДЖЕННЯ ПІВДЕННОЇ ЧАСТИНИ ВЕРХНЬОГО МІСТА ОЛЬВІЇ У 2009 р.

The publication acquaints with the main results of 2009 research at the southern part of the Upper City of Olbia: at the areas P-19, P-25, and the Northern defensive wall of the citadel.

Роботи Ольвійської експедиції Інституту археології НАН України 2009 р. традиційно охоплювали городище та некрополь античного міста. Вони були підпорядковані, перш за все, завданням охоронних розкопок. На городищі це, головним чином, місця, що руйнуються через ерозію та зсуви, вздовж берегової лінії лиману в південній частині Верхнього міста (ділянка Р-25). Продовжувалися розкопки на ділянці Північна захисна стіна цитаделі. Невеликі роботи по досліджуванню здійснені на ділянках Т-3 і Р-19. Проведено також рятувальні роботи на новій ділянці Б-III. На некрополі продовжувалися дослідження у північно-східній (ділянка Некрополь) і північно-західній (ділянка Садиба) його частинах.

Польовий сезон 2009 р. в Ольвії ознаменувався низкою об'єктів та знахідок, що дозволяють значною мірою доповнити окремі сторінки її історії. Тут висвітлено результати досліджень південної частини Верхнього міста (ділянки Р-25, Р-19 і Північна захисна стіна цитаделі).

Ділянка Р-25 (керівники робіт В.В. Крапівіна, А.В. Буйських). Продовжувалися дослідження південно-східної частини римської цитаделі, а саме південної її ділянки на двох терасах. На верхній терасі, на площі близько 600 м² за глибини від 0,50 до 3,50 м (переважно в ямах) тривали розкопки господарської забудови. Закінчено вивчення великої двокамерної печі III—IV ст., відкрито близько 30 ям, частина яких мала грушоподібну форму, але більшість — циліндричну та використовувалися, ймовірно, спочатку як зернові та льохи, а потім — як смітники. Деякі ями виявилися засипаними тим само ґрун-

том, у якому їх викопано. Більшість ям датується I — початком II ст., інші — кінцем III—IV ст. Вони були заповнені вкрай цікавим матеріалом, серед якого відмітимо фрагменти мармурових скульптур (голівка Афродіти елліністичного часу та частина торса від великої чоловічої статуї зі складками одягу, ймовірно, перших ст. н. е.), цілі та археологічно цілі набори столового та ліпного посуду і тарних амфор, скляних посудин, капітель та розбитий барабан доричного ордеру ранньоелліністичного часу від великого храму, дослідженого раніше у північній частині ділянки. Особливо відзначимо фрагмент повторно використаної мармурової плити із залишками давньогрецького напису. Вісім рядків збереглися повністю, ще сім — частково. Це фрагмент унікального декрету, ймовірно, пізньюелліністичної доби, викарбований на дорійському діалекті, в якому згадуються жителі Діонісополя. Поки не зовсім ясно, як і чому він потрапив до Ольвії.

Серед ям дві були особливо насичені матеріалами. Раніша (1619) простежена в західній частині ділянки майже від рівня вимостки 1500. Горловина її округла, стіни розширюються до плаского дна в діаметрі 2,50 м, глибина 3,25 м. Знахідки з заповнення відносяться до I ст. і представлені значною кількістю скинутого сюди амфорного матеріалу, частина зразків археологічно ціла. Друга яма, розкрита від рівня підлоги 1625, також має округлу в плані форму. Стіни розширюються до плаского дна розмірами 2,10—2,35 м, глибина ями 3,10 м. Вона датується I — початком II ст. З-поміж знахідок є уламки та археологічно цілий ліпний і червонолаковий посуд, а серед останнього виділяються дві фіали з рельєфними клеймами на денцях. Вкажемо й на знахідку тут фрагмента чаші *Rippenschale* мозаїчного скла I ст.

Рис. 1. Ольвія, 2009 р. Загальний вигляд нижньої тераси ділянки Р-25 з рештками захисного муру кінця II—III ст. та кладки металообробної майстерні IV ст.

Серед ям пізнішого часу відзначимо яму-льох IV ст. на схилі верхньої тераси. Вона округла у плані, розміри $1,50 \times 1,18$ м, глибина до 1,55 м. Із знахідок особливо виділяється кістяний трискладовий гребінь з округлою спинкою, скріплений бронзовими цвяхками.

Крім того, виявлено декілька ям та заглиблень пізньоархаїчного часу, з-поміж яких вкажемо три прямокутні напівземлянки другої половини VI ст. до н. е., дві з яких були частково зруйновані пізнішими будівлями. Одна напівземлянка мала сирцеву стіну, але не з цегли, а з суцільної вкладеної шарами маси. Відзначимо рідкісну знахідку фрагментів аттичного чорнофігурного кратера кола пізнього майстра Софіла чи його найближчих наступників, а також ручку чорнофігурного кратера аттичного виробництва з зображенням лебедя, який за численними аналогіями пов'язується з майстернею Лідоса другої чверті VI ст. до н. е.

На нижній терасі досліджувалася площа близько 250 м^2 за глибини від 1,0 до 3,0 м (рис. 1). Найголовнішим досягненням стало відкриття східного фасу куртини захисної стіни кінця II—III ст., що спускався схилом на 2,45 м на тлі західного фасу, виявленого в попередні роки, вздовж спеціально підрізаного материкового виступу. Довжина розкритої частини східного (зовнішнього) фасу 11,0 м, загальна ширина захисної стіни (принаймні нижньої її частини) 5,15—5,35 м, відстань між фасадами 3,72 м. Ймовірно, така товщина стіни була обумовлена загрозою зсувів у бік лиману. Розкоп-

ками відкрито велику тилову тріщину вздовж стіни, що підтверджує тут ерозію ґрунту. Стіна перекрила кілька господарських ям I — початку II ст., що були вирізані в материк. В одній знайдено амулет із середземноморської мушлі з вирізьбленою у високому рельєфі пантерою в позі лежачи. За муром розташовувалося, ймовірно, міське звалище. Особливо відзначимо знахідки тут невеличкої підвіски жовтого металу від прикраси IV ст. до н. е., трикутного литого бронзового світильника, антропоморфної бронзової підвіски, бронзових фібул і свинцевої гирі, а також теракотової жіночої фігурки пізньоархаїчного часу.

У IV ст. за захисною стіною, над звалищем, була споруджена, ймовірно, металообробна майстерня, від якої залишилася кам'яна кладка та викиди від металургійного виробництва, переважно відходи виробів з бронзи та свинцю.

Північна захисна стіна цитаделі (керівники робіт С.Д. Крижицький, Д.М. Хмелевський). У 2009 р. розкоп охоплював 130 м^2 . Метою робіт, поряд зі зняттям нашарувань над архітектурно-будівельними рештками, відкритими Б.В. Фармаковським у 1905—1906 та 1924 рр., були нові дослідження задля створення археологічного обґрунтування проекту консервації та музеєфікації комплексу північних воріт захисної лінії римської цитаделі та залишків приміщень, причетних до фортифікаційних споруд.

Для виявлення продовження захисної стіни у західному напрямку на захід від Головної вулиці та пілону, що відноситься до комплексу

Рис. 2. Загальний вигляд прирізки 2009 р. на ділянці Північна захисна стіна цитаделі

північних воріт цитаделі, було зроблено прирізку площею 100 м². Майже на всьому її просторі виявлено завали з вапнякових плит і їхніх уламків, крупного, середнього та дрібно-го вапнякового буту, а також господарську яму (рис. 2).

На північ від центральної куртини був закладений розвідувальний шурф площею 30 м² для виявлення культурних нашарувань з напольної сторони захисної стіни. Тут виявлено кам'яні завали та, можливо, решки кладки з вапнякових плит та їхніх уламків.

Знайдений матеріал датується в основному I—IV ст., але траплявся й ранішого часу (класичного та елліністичного). Особливо відзна-

чимо знахідку ступні від бронзової статуетки, залитої свинцем.

Ділянка Р-19 (керівники робіт В.В. Крапівіна, Д.М. Хмелевський). Було продовжено роботи в західній частині Верхнього міста, відновлені у 2008 р. з метою дослідження розвалу західної захисної стіни та наведення порядку в південній частині розкопу, що особливо постраждала від грабіжників наприкінці ХХ ст. Площа прирізки близько 160 м². У її південній частині виявлено завали з вапнякових плит, їхніх уламків, крупного, середнього та дрібного вапнякового буту. Північну частину було очищено від завалів ґрунту з грабіжницьких розкопів, насичених матеріалом переважно IV—III ст. до н. е.

